

NAUČNO OSMIŠLJAVANJE TEISTIČKOG APOSTOLATA OD AREOPAGA DO OLTARA

Jure B. MARUŠIĆ

Prema osnovnim propozicijama svog programa ovaj doista široko i svestrano zasnovani Tečaj trebao bi, čini mi se, da bude u neku ruku naučno osmišljavanje pastoralnog rada uopće, u svjetlu zaključaka Drugog vatikanskog ekumenskog okncila, pa je, nadam se, u skladu s tim i naslov ove moje relacije, koja ide za ovim da svrati pozornost na jedan uži aspekt tog pastoralnog rada, naime na apostolat teizma, a posebno na spoznaju opstojnosti, što je, kako se zna, glavni praeambulum vjere.

Veliki, proročki duh dobrog i umnog pape Ivana XXIII sazvaio je taj Koncil.¹

Sretnim početkom, radnim tokom i plodnim završetkom, Koncil je pored ostaloga pokazao i jaku, postojanu tendenciju da slijedi misao svog sazivača i u ovomu: da sve većem broju ljudi izvan Crkve, ljudi najrazličitijih uvjerenja i ideja, u što je moguće većoj mjeri prizna »bonam fidem« (naime, dobrotu volje i čistoću nakane), i već samim tim naglasio isto tako jaku i postojanu obavezu teista uopće, a posebno vjernika unutar Crkve, da svojim vlastitim življenjem i teoretskim istraživanjem nastoje, što većem broju ljudi i što je moguće jasnije otkriti pravo lice Boga u koga vjeruju, a kritičkim ispitivanjem prošlosti da razborito priznaju povijest učiteljicom života, spremni da, uz mnoge riječi hvale za ono što je ljudima pravo lice Boga doista otkrivalo, čuju i neke riječi opomene za ono što većma bijaše podobno da to lice pred ljudima prekrije nego da ga otkrije.

Successus ex integra causa, insuccessus ex aliquo defectu

Kritičko zapaženje nedostataka, meni se čini, isto je tako razborit i koristan posao kao što je korisno i razborito da sijač pazi kamo sjeme pada; jer mnogi čimbenici su potrebni da zrno donese plod, ali samo neki trn, ili vrabac, ili kamen mogu omesti da ne bude ploda ili da ne

1. Gotovo redovito se naglašava izvanredno velika dobrota tog pape, i to je pravo. Ali je isto tako pravo, a za našu temu i veoma korisno, zapaziti i naglasiti i vrline uma tog velikog kormilara Petrove lađe, koji je onako sigurnom rukom vodio njeno kormilo jer je prije svega većma zrelim opažanjem i nadahnutom intuicijom sagledao koordinate njenog položaja u savremenom svijetu.

bude velik. Zbog toga držim da nije ni razborito ni adekvatno uspoređivati zapažanja nedostataka s takozvanim traganjem za »prljavim rubljem«.

Pojedini vjernici, pa i mnogi od njih, mogli su imati, imali su i imat će nedostataka, jer humanum est errare. Al kad ti nedostaci idu na štetu slave Božje, tad je dvostruko nevaljano errorem dissimulare et in eo perseverare.

Zbog toga mi se čini da su ove riječi koncilske konstitucije *Gaudium et spes* (Crkva u savremenom svijetu) ne samo točna konstatacija nego i jaka opomena:

Vjernici mogu ne malim dijelom biti činbenici tog postanka ateizma, ukoliko treba reći da oni, zanemarivanjem vjerskog odgoja ili pogrešnim izlaganjem nauke ili također nedostacima svoga moralnog i socijalnog života, pravo lice Boga i religije više prekrivaju nego otkrivaju (... potius velare quam revelare...).

Zaključne riječi tog citata, velare-revelare, čine mi se osobito točan i pregnantan izraz onoga što njima treba da bude izraženo (to mi se čini možda zbog ovoga, što sam i sam pred tri godine, kad sam pisao suradnju za knjigu-zbornik *Pozdrav našem vremenu*, štetu o kojoj je riječ usporedio s »dimom i čađom« koja se »nabacuje na lice Božje i odvraća ljude od Boga«).

Naš uzoriti kardinal Franjo Šeper svojim nastupima na Koncilu mnogo je doprinio uspješnosti koncilskog rada i plodnosti koncilskih zaključaka; slijedeće riječi iz njegova koncilskog govora o ateizmu (24. IX, na posljednjem zasjedanju) mogu se uzeti kao pouzdan tumač gore navedenih riječi koncilske konstitucije:

Zato je potrebno da jasnije i s više iskrenosti priznamo kako djelomičnu odgovornost za ovaj moderni ateizam treba katkada pripisati također onim kršćanima koji su previše tvrdoglavo branili, ili također nastavljaju i danas braniti ustaljeni poredak i nepromjenljivost socijalnih struktura, lažno se pozivajući na ime Božje.

Kad bi se radilo o tvomu da se jednom jedinom rečenicom izrazi misao vodilja apostolata teizma, koja će apostola poticati i na budno zapažanje nedostataka i na marljivo pronalaženje povoljnih čimbenika da zrno donese ploda, tad bih uzeo da to bude ova rečenica:

Napredovanje prema humanijem rađa mir koji Bog hoće

Kažem mir (pax) jer u našem jeziku nema adekvatnije riječi za široki pojam bratstva, ljubavi i jedinstva među ljudima; ali ipak je nepriključna u tome šta ta riječ u našem jeziku ima u neku ruku i ovo drugo značenje: mirovanje, zastoj u napredovanju (dakle: immobilitas).

Dakako, riječ »mir« uzeo sam tek u prvom značenju, želio sam reći da trajno i postojano napredovanje prema humanijem rađa bratsku ljubav i jedinstvo, a zastoj u tom napredovanju prijeti razaranjem bratske ljubavi i jedinstva (dakle: ex progressu pax, ex immobilitate bellum).

Što zapravo mislim pod pojmom napredovanja prema humanijem? To se zna, definiranje takvog pojma nije nipošto lagana stvar, ali meni će jedna sretna okolnost pomoći u tom poslu. Ta sretna okolnost jest,

po mom mišljenju, izuzetno veliki uspjeh teističkog apostolata enciklike *Pacem in terris* pape Ivana XXIII. Meni se čini da je taj uspjeh i intezitetom i ekstenzivnošću tako velik da mu jedva ima što ravna u povijesti Crkve kroz mnoge stotine godina; a za mnoge i mnoge godine unaprijed, ta će enciklika, mislim, ostati apostolatu teizma primjer za veliko ohrabrenje i udžbenik za plodna ostvarenja.

Ukratko, pojam napredovanja prema humanijem uzimam onako kako je on u sklopu jedne veoma koherentne sinteze analiziran i određen jasnim rečenicama te enciklike.

U suglasju s velikim riječima Svetog pisma: Ljubi Boga iznad svega a svakog čovjeka kao samog sebe; kako možeš ljubiti Boga koga ne vidiš ako ne ljubiš čovjeka koga vidiš — enciklika definira pojam humanosti isticanjem i naglašavanjem dostojanstva osobe svakog čovjeka, koji ima pravo da to dostojanstvo njegove osobe bude poštovano i što pravednijom i ujednačenijom raspodjelom namirnica, ruha, stanova, mogućnosti rada, zarade i školovanja, mogućnosti liječenja i pribavljanja svih drugih sredstava za život i udobnosti života što ih ova zemlja pruža svojim stanovnicima. Dalje, enciklika utvrđuje dužnosti svakog čovjeka da sam poštuje svoju razumnu narav i traži istinu; utvrđuje pravo svakog čovjeka da javno manifestira ono uvjerenje koje on pred samim sobom smatra istinitim, kakvo god to uvjerenje bilo, samo da nije na štetu vitalnih interesa i dostojanstva drugih osoba.

Tako je otvorena i stvorena načelna mogućnost dijaloga svih ljudi sa svim drugim ljudima, mogućnost da se tim dijalogom, kako doslovno kaže enciklika, »uzajamna prava i dužnosti priznaju i ostvare . . . da svatko velikodušno doprinese stvaranju humanog ambijenta, u kojem će prava i dužnosti biti označeni sve bogatijim sadržajima«.

Od mnogih aspekata pojma napretka prema humanijem na koje enciklika ukazuje konkretnim riječima, evo na primjer ova dva:

Danas u svim narodnim zajednicama radnici živo zahtijevaju da budu smatrani i da se s njima postupa ne kao s bićima bez razuma i slobode, izloženima samovolji drugih, nego kao sa subjektima i osobama na svim područjima zajedničkog života, to jest na području ekonomsko-socijalnom, području kulturnom i području javnoga života.

Ljudska obitelj, s obzirom na nedavnu prošlost, pokazuje duboku socijalnu-političku preobrazbu, da ne bude više naroda koji gospodare, i naroda koji su pod dominacijom.

U pojam napredovanja prema humanijem spada jedan bitno važan elemenat kojemu, po mom mišljenju, apostolat teizma mora posvetiti veliku pažnju; to je pitanje brzine kojom treba ići prema humanijem, ne znači ići bilo kako prema humanijem sadržaju, nego znači ići adekvatnom brzinom — treba, po mom mišljenju, ovako korigirati: *adacquate celeritate non progredi, est regredi.* Evo sto u tom smislu kaže enciklika:

Naša djeca moraju bdjeti nad sobom, da se ne uljuljaju u san uz zadovoljstvo zbog ciljeva koje su već postigli. Dapače, sva ljudska bića su na neki način dužna imati na umu da je ono što je ostvareno uvijek malo prema onomu što još treba učiniti . . . u razmjerima kako to zahtijeva atomska era i era osvajanja svemira, era kad je ljudska obitelj već koraknula i počela svoj novi put s perspektivama bezgranične veličine.

Tako, dakle, *ritam* napredovanja prema humanijem nije tek nešto akcidentalno u pojmu tog napredovanja, nego spada u samu bit toga pojma. Meni se čini da je spoznaja pravog ritma gotovo teža od spoznaje humanijeg sadržaja; čini mi se također da eventualno sabotiranje napredovanja prema humanijem sa strane egoizma i farizejstva biva mnogo lakše provedeno priznavanjem sadržaja a zamagljivanjem ritma. Također mi se čini da onaj onako veliki uspjeh u apostolstvu teizma enciklika *Pacem in terris* ima dobrim dijelom zahvaliti upravo svom uspjelom sagledavnju i primjeni adekvatnog ritma.

Nastup Pavla VI na tribini Ujedinjenih Nacija čini mi se, sadržajem i ritmom, na sličan način snažan i uspješan apostolat teizma kao što je to i enciklika *Pacem in terris*, koja mu je pripremila put. Oba ta dokumenta, enciklika i govor Pavla VI, sadržaj su jedne knjige kojoj su izdavač Ujedinjene Nacije.

Možda nije suvišno primijetiti neumjesnost prigovora: gdje su dakle rezultati tog uspjelog apostolata teizma? Koji je ateist postao teist? Jer doista je velik uspjeh teističkog apostolata kad se uverljivo pokaže da svećenik ili levit ili bilo koji drugi teist može ići putem teizma samo onda ako je spreman da na gozbu bratske ljubavi, mira i jedinstva i sam uđe i svakoga u nju povede.

Uspion od humanizma prema teizmu sretno izražavaju, na primjer, ove riječi Pavla VI (u bazilici sv. Pavla, prilikom zajedničke molitve za sjedinjenje kršćana):

Ljubiti čovjeka, kažemo, ne kao jednostavno sredstvo, nego kao neki prvi stupanj u usponu prema najvišem i transcendentnom stupnju, prema početku i uzroku svake ljubavi.

To su doista snažne riječi kad nekako kao da kažu da ljubav prema čovjeku nije tek sredstvo niti za postizavanje velikog cilja ljubavi prema Bogu, nego je ljubav prema čovjeku integralni dio ljubavi prema Bogu. Ljubav je dakle u svojoj biti cilj, a ne sredstvo. Iz toga se opet vidi koliko je negativna pojava kad se u ime »ljubavi« razara ljubav, kad je naime ljubav prema manjem broju ljudi uperena protiv ljubavi i protiv vitalnih interesa većeg broja, kao što je to slučaj na primjer kod pretjeranog nacionalizma, koji može da postane čak i nacizam i rasizam.

Tako dakle kroz vrata i atrij humanizma treba ići prema svetištu teizma; ili još bolje rečeno: stojeći u atriju humanizma, treba podizati zastor koji taj atrij dijeli od svetišta teizma, da bi se čovjek našao u jednom prostoru teističkog humanizma. Jedva je moguće očekivati neki uspjeh od teističkog apostolata koji se ne bi držao tog reda, koji bi pred nekoga htio staviti »deum ex machina«, pa makar to bila, da tako kažemo, machina logico-metapysica.

Ali isto tako je jedva moguće očekivati dizanje onog zastora bez logičko-metafizičkog zaključivanja i umovanja.

Potreba unapređenja teodicejske nauke

Ono dizanje ide doduše u nekim slučajevima, pa i mnogim slučajevima, bez teškoća, jer svaki čovjek ima prirodenu sposobnost logičkog zaključivanja i neku osnovnu sposobnost metafizičkog umovanja.

Ali u drugim slučajevima to neće ići bez teškoća. Uzmimo na primjer ovo što je u listu »L'osservatore romano« (broj 238, od 14—15. X 1963) izjavio jedan koncilski otac, biskup Ives Romousse, koji je došao s Dalekog istoka gdje stalno boravi već mnogo godina, pa mu je, ističe sa svoje strane list, dobro poznato sve o čemu govori (»perfettamente informato«). Evo dakle pažnje vrijednih riječi tog biskupa o jednoj vrsti ateizma u budizmu:

Mi danas dosta slabo poznajemo tu veliku religiju koja broji oko 400 miliona vjernika... Budizam je, kako rekoh, velika religija... dobro je strukturiran i sadržava takve čovječje vrednote koje potpuno zadovoljavaju onoga tko ih u praksi vrši. Zbog toga teško dolazi do obraćenja... S filozofskog stanovišta u budizmu nema problema Boga, o njemu se ne vodi računa; njegove svete knjige ne govore o Bogu... Nije to borbeni ateizam koji niječe Boga... nego je to jednostavno nepoznavanje problema Boga. Budizam je u suštini ljudska mudrost... Bez sumnje, u prvom redu budistički moral... je veoma uzvišeni naravni moral, koji uči da se ne laže, ne krade, ne ubija, ne čini što nečisto... Monasi imaju stroga pravila života, siromaštvo, celibat, odricanje... A još jedna velika vrednota budizma jest ova: tolerancija, nenasilje...

Dakako, tako velik citat ne bih ovdje donosio, kad ne bih držao da te riječi, mutatis mutandis, imaju šire i općenitije značenje.

Da bi se dakle u takvim i sličnim prilikama onaj zastor podigao, bit će potrebno razgorjeti onu iskru metafizičkog umovanja koja, makar pod pepelom, tinja u svakom čovjeku.

Prvi vatikanski koncil definicijom je potvrdio neugasivost svjetla te iskre: Svjetlom naravnog razuma može se sa sigurnošću, počavši od stvorenih stvari, spoznati Boga, prvi uzrok i konačnu svrhu svih stvari«. Tim su utvrđeni temelji do tada već jako razvijene teodicejske nauke i dan je snažan poticaj za njen daljnji razvoj.

Ipak, neka mi bude dopušteno izraziti svoje skromno mišljenje, da teodicejska nauka kroz ovo stotinjak godina, od Prvog vatikanskog koncila, nije napredovala u srazmjeru sa snagom onog poticaja. Što dakle da se sada radi?

Odgovor na to pitanje može biti samo ovaj: treba poraditi da se unaprijedi teodicejska nauka. Ali kako? Sigurno će biti korisno dati se na velik posao pa u svim nazorima na svijet, u svim filozofskim i svim drugim naukama tražiti i razgarati onu iskru metafizičkog umovanja koja se, ovako ili onako, bavi problemom bitka i bivanja, i zapretana je terminologijom tih nauka, možda, tek u odnosu na nas, koji slabo poznajemo tu terminologiju, pa tako pomladiti teodicejsku nauku i učiniti je bližom mnogima kojima terminologija Aristotela i skolastike ne samo nije bliska nego je veoma daleka.

Ali, očekujući rezultate tako velikog poduhvata, ne treba zapustiti ni Aristotela, ni skolastiku ni njena najodličnijega predstavnika sv. Toma, jer je ta filozofija glavni oslonac gotovo svih naših savremenih teodicejskih udžbenika i drugih teodicejskih djela. Ne bi doista bio dobar posao rabiti u apostolskom radu ta djela, a do njih malo držati, ne sma-

trati ih vrijednima niti naše kritike; jer konstruktivnoj kritici ne može umaknuti nijedno ljudsko djelo već zbog stalnog napredovanja čovječjeg saznanja.

Autor zatim prelazi na specijalno pitanje »neizmjernog reda srednjih uzroka«. Upozorujemo čitaoca na autorovu radnju o tom pitanju: *De damno ex admissa infinitate seriei causarum causatarum in theodicea*, Split 1965. (Opaska uredništva).